

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ХОРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ.

У сучасних умовах реформування освітньо-виховної системи молодших школярів значна увага приділяється музично-естетичному вихованню, яке спрямоване на зростання духовного світу дитини, формування емоційної сфери, розвиток відчуття прекрасного, музичного смаку, творчості засобами багатогранної хорової діяльності. У процесі хорової діяльності розвиваються вокальні дані молодших школярів, творча активність, мислення, уява, пам'ять, виховуються такі важливі людські якості як патріотизм, колективізм, що вкрай необхідно для відродження духовного потенціалу України.

Музично-естетичне виховання у хоровій діяльності надає можливості школярам проявити свої індивідуальні здібності за рахунок інтеграції сприйняття музичних творів, візуалізації, створення художніх образів та проявлення творчості у виконанні дитячого хорового репертуару. Творчість у хоровій діяльності спрямовує дітей на творче сприймання та виконання творів, відображення своїх емоцій за допомогою різних музично-сміслових інтонацій і музично-виразних засобів, при цьому дитяча творчість має не самостійне художнє, а перш за все виховне значення.

Україна завжди була співочою державою, а хоровий спів виступав найбільш доступним видом дитячої музичної творчості. На жаль, останнім часом популярність хорового співу падає, дитячі хорові колективи стають рідкістю. Традиція виховання дітей хоровою творчістю відходить у минуле. У зв'язку з цим, відродження традицій дитячого хорового співу молодших школярів у загальноосвітніх та спеціальних навчальних закладах в аспекті музично-естетичного виховання виступає важливою та актуальною проблемою.

Розгляду проблем музично-естетичного виховання, впливу музичного мистецтва на формування духовного світу особистості присвячено досить значну кількість робіт у різних областях - у педагогіці, естетиці, музикознавстві та ін. Серед ряду авторів, які аналізують питання музично-естетичного виховання наведемо А. Сохора, Г. Головінського, В. Матоніса, Р. Тельчарову, М. Князєву, О. Лобанову, Є. Бодіну, Б. Асаф'єва, Н. Ветлугину, А.Мелік-Пашаєва, В. Розумного, Б. Теплова, Б. Яворського та інші, де підкреслюється актуальність проблеми у шкільному вихованні. Спектр можливих напрямків аналізу процесів музично-естетичного виховання особистості далеко не вичерпаний і надає широкі дослідницькі можливості.

Різноманітні сторони виховання, творчої роботи у процесі хорової діяльності були відображені в статтях відомих хормейстерів - Г. Струве,

В. Шацької, Л. Абелян, Л. Жарової, В. Соколова, Г. Урбанович, В.Сафонової, В. Іонової, А.Філатової, І.Зеленецької, В.Попова та ін. Вони зазначають, що саме хорова діяльність має великі потенційні можливості для виховання духовної культури підростаючого покоління та музично-естетичного розвитку дітей.

Незважаючи на значну увагу педагогів, філософів, психологів до проблеми, все ж ряд кардинальних питань залишається поки що не розв'язаним. В науці не достатньо досліджувалася проблема музично-естетичного виховання молодших школярів у процесі хорової діяльності. Тому і виникає необхідність подальшого вивчення музично-естетичних можливостей хорової діяльності.

Мета цієї роботи є визначення й аналіз місця хорової діяльності в музично-естетичному вихованні молодших школярів.

Останнім часом зросла увага до проблем теорії та практики естетичного виховання як найважливішого засобу формування духовно-практичного відношення до дійсності, засобу морального і розумового виховання, тобто як до засобу формування всебічно розвиненої, духовно багатой особистості. На думку багатьох дослідників, педагогів, психологів (А.Макаренко, Б.Неменський, В.Сухомлинський, К.Ушинський) формувати особистість і естетичну культуру потрібно в найбільш сприятливому для цього – молодшому шкільному віці. Почуття краси природи, оточуючих людей, речей створює у дитини особливі емоційно-психічні стани, збуджує безпосередній інтерес до життя, загострює допитливість, розвиває мислення, пам'ять, волю та інші психічні процеси. Навчити бачити прекрасне навколо себе, в навколишній дійсності покликана система естетичного виховання.

Основою в системі естетичного виховання ми можемо вважати мистецтво: музику, архітектуру, скульптуру, живопис, танець, кіно, театр і інші види художньої творчості. Музика як один з видів мистецтва, є важливим засобом становлення людської індивідуальності, духовного вдосконалення. Це завдання величезної важливості в більшою мірою вирішується в загальноосвітній школі, яка є основним навчально-виховним закладом. Незаперечною важливістю усіх навчальних предметів у школі, які мають як пізнавальну, так і виховну спрямованість зокрема, уроки музики мають величезні можливості розвитку духовності, загальної та естетичної культури учнів, так як самим життям доведено, що музика в силу своєї специфічної особливості і неповторності, шляхом цілеспрямованого і систематичного впливу облагороджує людину, робить його сприйнятливим, чуйним, добрим, допомагає формуванню світогляду, моральних якостей, духовної культури.

Виховні можливості музики вперше були усвідомлені і привернули до себе увагу суспільства багато віків тому. Ще у древньому Китаї музика вважалась важливим і могутнім засобом виховання. Конфуцій та його послідовник Сюнь-Цзі вважали, що «музика глибоко входить у

свідомість людини, швидко змінює її, тому предки передбачливо творили музику гарну, милозвучну, гармонійну». [4,с.3].

З особливим пафосом давньогрецькі мислителі говорили про значення музичного виховання для підростаючого покоління. Адже саме у дитячому віці формуються якості майбутнього члена суспільства. Аристотель вважав, що музика повинна бути обов'язковим предметом навчання і виховання.

Відомо, що чим раніше починається систематична і цілеспрямована робота з навчання дітей музики, тим успішніше розвиваються їхні музичні здібності. У процесі формування музичних здібностей молодших школярів усі види мистецтва взаємодіють між собою та комплексно впливають на розвиток не тільки музичних здібностей, але й розвиток уяви, творчу активність, цілеспрямованість тощо. Але слід вказати на те, що особливе значення у музичному і творчому розвитку школярів має самий доступний вид дитячої творчості - хоровий спів.

Д. Кабалецький підкреслював важливість хорового співу для формування музичної культури школярів. Увесь процес навчання співу має сприяти активному, зацікавленому і творчому ставленню учнів до музики. Поступове набуття виконавської майстерності й збагачення загальної музичної культури дітей стають передумовами їх прагнення до досягнення, навіть при масовому музичному вихованні, рівня справжнього мистецтва. «Кожен клас – хор! – ось ідеал, до якого має спрямовуватися це прагнення», - писав педагог.[5,с.28].

Починати прищеплювати дитині співацьку культуру, вважають відомі педагоги і музикознавці, слід з народних пісень, в яких відображені життя народу, його історія, побут, думи і сподівання. Марко Вовчок вважала, що краще за українську пісню нема у всьому світі великому. Особливо ніжно вона ставилася до колискових. Безцінним скарбом є музичний фольклор для дітей, зібраний М.Лисенком ("Молодощі"), К.Стеценком ("Шкільний співаник" у трьох частинах, "Луна"), Я.Степовим ("Проліски"),Л.Ревуцьким ("Сонечко"), В.Верховинцем ("Весняночка"),Ф.Колессою ("Шкільний співаник").

На першому етапі навчання дітей співу особливе місце належить пісням-іграм. Василь Верховинець писав: "Найсильніше бажання у дитини - це бажання руху. Дитина рухається під час гри. В гру вона вкладає всю свою енергію, бо це зміст її життя". І дуже важливо з перших же уроків виховувати в дітей естетичне ставлення до співацького звуку, говорити їм про те, що звучання голосу має бути виразним, красивим. Але як показують спостереження, найтипівіші вади у співах дітей — відсутність наспівності, скандування кожного складу, і якщо ці вади не подолати в початкових класах, надмірно голосні співи стануть звичними і надалі дітям вже буде значно важче поліпшити свій спів.

Хочу зазначити, що недостатньо вдаватися лише до словесних пояснень: говорити дітям, що треба не кричати, а співати, що крик - це не спів. На уроках треба здебільше опиратися на чуттєвий досвід дітей, на їх будь яку розвинену чи не дуже емоційність. Тому для визначення характеру й тембру співацького звуку не слід обмежувати словами голосний і тихий, а застосовувати образні вислови-епітети, пов'язані не тільки зі слуховими відчуттями, а й з не слуховими (зоровими, дотиковими). При цьому утворюються асоціативні зв'язки, які дозволяють включити у співацьку діяльність учнів наявний досвід чуттєвого пізнання. Зорові й дотикові відчуття та уявлення більш розвинені в молодших школярів, допомагають їм сформувати необхідні музично-слухові уявлення, усвідомлюють особливості художніх образів, почуття й настрої, виражені в музиці. Наведу характеристики співацького звуку, що ґрунтуються на різних асоціаціях. їх застосування сприяє більшій образності, виразності словесних пояснень. Кожній групі визначень-синонімів відповідає група антонімів, які також синонімічні між собою, наприклад: голосний – тихий, крикливий – безшумний, дзвінкий, срібlistий-глухий, яскравий – блідий, світлий, прозорий – темний і.т.д.

Необхідно пояснювати дітям, що під "красивим" мається на увазі звучання співуче, насичене, м'яке, приємне для слуху, яке не роздратовує його, позбавлене різкості, грубості. Прагнемо, щоб діти зрозуміли: занадто голосно не слід співати не тільки тому, що це шкідливо для голосу, а й тому, що негарно. Застосовуючи образні визначення, виражені інтонаційно різноманітно, щиро й переконливо, можна значно підвищити якість вокально-хорової роботи.

Як відомо, чимало рухових навичок молодші школярі засвоюють у процесі наслідування дорослих. Зокрема, коли діти вчаться говорити, їхня голосова функція розвивається завдяки копіюванню мовлення дорослих. Аналогічно відбувається вокальне навчання дітей: наслідування голосу дорослих сприяє набуттю необхідних навичок. Тому, окрім словесних методів навчання ми використовуємо також педагогічний показ. В одних випадках доцільно почати вокально-хорову роботу з показу, а потім його прокоментувати, в інших - навпаки: спочатку пояснити, як треба співати, потім показати. Важливо, щоб один з методів логічно доповнював інший, і щоб між учителем і дітьми встановилося взаєморозуміння. Переважання того чи іншого методу залежить від рівня розвитку школярів - співацького та загально-музичного. На початкових етапах навчання співів, коли музичний досвід дітей ще малий, педагогічний показ має займати більш значне місце. В міру накопичення учнями музично-слухових уявлень, показу можна приділити менше уваги.

Проте більшість дітей недостатньо відчують емоційний підтекст запропонованих визначень - очевидно, з причини обмеженості життєвого й художнього досвіду. Тому доцільно доповнити

пропоновані епітети, перетворивши їх на образні порівняння (яскравий, як сонце; темний, як нічне небо). Такі характеристики співацького звуку доступніші для дітей. Відзначаю, що вибір характеристики співацького звуку (епітет чи образне порівняння) зумовлений рівнем музичного та інтелектуального розвитку учнів: чим він вищий, тим стисліше потрібні пояснення. Так, діти 6-7 річного віку не завжди розуміють, чого домагається від них вчитель, тому в цих класах бажано застосовувати не тільки емоційні словесні характеристики, а й ігрові прийоми, що спираються на конкретні зорові образи.

Важливим завданням учителя музики є вироблення унісону в молодших школярів. Але його нелегко здійснити, оскільки до школи приходять значна кількість дітей, які не інтонують у тон з класом. Такі діти не співають, а "гудуть" на 1-2 звуках (найчастіше це соль-ля малої октави). Це злегка ритмізований говірок на низьких звуках голосу. Деякі з них інтонують мелодію на октаву нижче, в інших - обмежений діапазон зміщено на кварту-квінту вниз (їх незначна кількість). Таких учнів, як правило, не залучають до шкільних хорів і на уроці часто просять "помовчати", тож вони фактично позбавлені можливості розвивати свої музичні дані. А причина - в невмінні педагога працювати з цією категорією учнів. Мій досвід переконує в тому, що причина "гудіння" не лише у відсутності координації голосу із слухом, зміщені діапазону голосу, низькому розмовному голосі і захворюванні голосового апарату, а й у невмінні прислухатися до власного голосу, у втраті здатності вслуховуватися у музику. Нині світ перенасичений звуками. Навіть до лісу ходячи можна розвивати здатність слухання і виховувати її у малят. Крім звуконаслідувань співу зозулі, соловейка, голосу котика, вважаємо ефективними поспівки і пісні у досить високому регістрі, коли включається механізм головного звукоутворення, яке характеризується крайовим коливанням голосових зв'язок і використанням верхніх резонаторів - ротової та носової порожнин, глотки, носоглотки, твердого й м'якого піднебіння і т.д. Систематичне звернення до високого звучання сприяє розвитку діапазону голосу. Більшість молодших школярів любить співати, хоча не у всіх це виходить добре. Потрібно вчити дітей так, щоб відчувати різницю між мовою і співами, користуватися легким, природним звуком, вчитель на прикладах показує, як правильно інтонувати, розвиває тим самим одночасно вокальний (тембровий) і звуковисотний слух. Треба привчати дітей до активного слідування під час виконання музичних творів за вчителем, формуючи їх музично слухові уявлення. Під час співу велику увагу вчителю слід звертати на співацьку установку, дихання, звукоутворення, дикцію. У виборі репертуару необхідно спиратися на дитячі інтереси, їх досвід, їх потреби. Учні із задоволенням слухають і співають як веселі, так і сумні пісні, ліричні. Музичний репертуар потрібно складати з різнохарактерних творів.

Вправи, що виконуються у спокійному темпі, привчають учнів "тягти звук", співати "світлим", "легким" звукам. Щоб викликати в дітей інтерес до пісень кантиленного характеру, педагог у стислій бесіді допомагає їм відчувати красу мелодій, розвиває емоційну чуйність. Це, на мій погляд, дуже важливо у виховному плані. З цією ж метою використовують зв'язки інших видів мистецтв, як наприклад літературні твори. Так, перед розучуванням пісні А.Філіпченка "Зацвіла в долині" можна прочитати дітям вірші про осінь.

Вдосконаленню співацьких умінь молодших школярів сприяє накопичення ними музичних вражень та їх аналіз. Коли на уроці діти слухають у звукозапису пісні у виконанні дитячих хорів вони аналізують не тільки характер музики, зміст і засоби художньої виразності, а й якість виконання, особливості звучання. Еталоном звучання дитячого голосу є "сріблястий", природний, вільний звук - і до нього має прагнути кожний учитель музики. Я згодна з Д.Огородновим у тому, що для формування навичок звукоутворення корисний голосний [у]. Вчитель спільно з дітьми може складати мелодії на такі тексти: Ду-ду-ду, Ду-ду-ду, це папуга какаду, Я до тебе не прийду, бо у школу вранці йду.

Щоб відпрацювати співацьку дикцію бажано використовувати скороговки, наприклад: Босий босол сіно косить, Роса росить ноги босі. Спочатку ритмізуємо їх, потім промовляємо в різних темпах, з різними динамічними відтінками. Можна також застосувати ігровий прийом, який спонукає дітей повторювати скороговки пошепки. Згодом складаємо мелодії на тексти скороговок і співаємо в різних варіантах.

Під час розучування пісні можуть зустрітися труднощі у відтворенні ритмічного та звуковисотного рисунку мелодії. Щоб подолати їх, доцільно посилити аналітичний підхід: показати рукою напрямок руху мелодії або проплескати ритмічний рисунок, промовити літературний текст у ритмі пісні. Цей метод наочний і доступний для молодших школярів, але користуватися їм треба не дуже часто. Якщо діти вже усвідомили напрямок руху мелодії і співають правильно щодо звуковисотності, застосовувати його немає необхідності. Вчителю музики потрібно застосувати професійні диригентські жести, які допомагають поліпшувати якість співів, показувати динамічні відтінки, фразування. І ще один важливий момент, з якого слід добиватися виразності облич дітей при виконанні пісень (на нього звертала увагу ще Н.Гродненська): забарвлення звуку залежить від формування голосних, від положення рота. Весела пісня потребує світлого звучання, яке досягається тим, що треба "ледь посміхнутися", в сумних піснях треба звзвити рот. Цей зв'язок між змістом пісні, характером звуку й виразом обличчя розуміють практично усі учні. Працюючи над невеликими та нескладними піснями, діти накопичують музично слухові уявлення та формують співацькі навички. Більш складніші

твори вказують учням на нові труднощі, але для подолання їх є такі прийоми, як "проспіваємо разом з фортепіано"; "а зараз самі"; "прослухайте, як я заспіваю"; "співають тільки дівчатка"; "а тепер тільки хлопці"; "проспіваємо всі разом". Таким чином, діти чують і відтворюють мелодію не одноразово, але робота ця позбавлена одноманітності. Потім вчитель може орієнтувати учнів на слухача, просячи їх "заспівайте, як на концерті"; "заспівайте так, щоб подобалося і вам, і вчителям, і мамі -красиво, виразно, лагідно".

Цей творчий процес, поєднує усвідомленість і емоційність, технічне й художнє. Цю роботу потрібно проводити різнопланово і цілеспрямовано, враховуючи можливості учнів, і вона сприяє їхньому різнобічному музично-естетичному вихованні.

Хорова діяльність – найбільш ефективний засіб впливу на емоційну сферу, стимул розвитку творчих здібностей і один з важливих факторів, що впливає на музично-естетичне виховання особистості. Специфічні особливості хорового співу мають великий вплив на суб'єктивний світ дитини, звертаються саме до почуттів та емоцій дітей, надають можливість для самовираження і самовиявлення.

Література.

1. Асаф'єв Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. — 2-е изд. — Л.: Музыка, 1973. — 144 с. **2. Верховинець В.** Весняночка. К.: Муз. Україна, 1989. — 342 с. **3. Ветлугіна Н.О.** Музичний розвиток дитини. — К.: Муз. Україна, 1978.— 256 с. **4. Грубер Р.И.** Всеобщая история музыки. Ч.1. - М., 1956. - 28 с. **5. Кабалевский Д.Б.** Воспитание ума и сердца: Кн. для учителя. — М.: Просвещение, 1984. — 206 с. **6. Леонтович М.Д.** Практичний курс навчання співу у середніх школах України / 3 педагогічної спадщини композитора. Упор. Л.О.Іванова. — К.« Муз.Україна, 1989. — 136 с. **7. Матоніс В.** Музично-естетичне виховання особистості. – М., 1987.-240 с. **8. Огороднов Д.Е.** Музыкально-певческое воспитание в общеобразовательной школе.- М.:Музыка,1972. **9. Раввінов О.** Методика хорового співу в школі. — Вид. 2-е. — К.: Муз. Україна, 1971. — 124 с. **10. Сохор А.Н.** Вопросы социологии и эстетики музыки: В 3-х т. — Т. 1. — Л.—М.: Музыка, 1980. — 296 с. **11. Сухомлинський В.О.** Вибрані твори: У 5 т. — Т.3. — К.: Рад.шк., 1977. — 670 с. **12. Теплов Б.М.** Избранные труды: В 2-х т. — М.: Педагогика, 1985. — Т.1. — 328 с.

Стаття присвячена проблемі музично-естетичного виховання молодших школярів засобами хорової діяльності у загальноосвітній школі. Автор наголошує, що саме хорова діяльність має великі потенційні можливості для розвитку музичної і загальної культури дітей. Ключові слова: музично-естетичне виховання, хорова діяльність, молодші школярі.

Статья посвящена проблеме музыкально-эстетического воспитания младших школьников средствами хоровой деятельности в общеобразовательной школе. Автор отмечает, что именно хоровая деятельность имеет большие потенциальные возможности для развития музыкальной и общей культуры детей. Ключевые слова: музыкально-эстетическое воспитание, хоровая деятельность, младшие школьники.

The article is devoted to the musical and aesthetic education of junior schoolchildren by means of choral activities in secondary school. The author notes that it is the choral work has great potential for development of musical and general culture of children. Keywords: musical-aesthetic education, choral activities, younger students.